

MAJOROK NÉPE – PUSZTÁK NÉPE*

„Szeresd a magyart, de ne faragd le...”
„Hajt az idő gyorsan, rendes útján eljár...”
(Arany János: *Toldi estéje*)

Pannónia, Hunnia. Talán ez lehetne az értelmezése a kétféle, látszólag ugyanazt jelentő kifejezésnek. Pannóniában, azaz a Dunántúlon talán Bábólna lehetne az a major (puszta), amely előbb falu volt, majd időközben olyan emblematisz várossá lett, amely az ország nyugati felére jellemző folyamatok fejlődést járt be, s lett a hazai lótarítás és a mezőgazdaság egyik zászlóshajója (bár sajnos csapkodnak körülötte a villámok). Ezzel szemben például a Hortobágy jeleníthetné meg Hunniát, vagyis az eurázsiai sztyeppei világot, amely azelőtt is és azóta is puszta, bár a modern idők ott is sok változást hoztak. Kétségtelen, hogy a Hortobágy a maga pusztai mivoltában, természeti környezete, növény- és állatvilága folytán óriási értéket hordoz; a Kilenclükú híd pedig az egész magyarság számára egyet jelent nemcsak a Hortobággal, hanem a mi „magyari”, ősi múltunkkal, hagyományainkkal is. A Kiskunságban található a Hortobágy után talán legfontosabb jelképes Nemzeti Parkunk, Bugacpuszta, s onnan nem messze Pusztaszer a Szer-monostorával és a Feszty-körképpel, azaz egy korábban „elpusztult”, majd „elpusztásodott” terület, mely történelmi jelentősége miatt lett Nemzeti Emlékhely.

„Méneseznek nyargaló futása,
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik,
S pattogása hangos ostoroknak.”

Senki nem tudta ilyen tökéletesen megfogalmazni a puszták lelkületét, mint Petőfi ebben a gyönyörű versében, amelyben minden benne van, ami a mi magyar szívünknek oly kedves. Ahogy Petőfi a 19. században megénekelte Hunnia pusztáit, úgy énekelte meg Illyés a 20. században Pannónia pusztáit a *Puszták népe* című irodalmi szociográfiájában.

* Az írás a *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai* pályázati témára készült.

A maga nemében mindkét szerző klasszikus, örökbecsű remekművet hozott létre. *Mai puszták népe* címmel, *Volt cselédek, mai gondok Dél-Dunántúl állami gazdasági pusztáin* alcímmel jelent meg Varga Dávid kiváló könyve 1991-ben. A szerző ugyan nem klasszikus költő, mint fent említett elődei, de bámulatosszal szorgalommal, kitartással, tehetséggel, és főként remek szociológiai érzékkel nyúlt a témához. Illyés Gyula és Varga Dávid munkái között a hetvenes években készült egy rádióműsor, a dunántúli majorokról, pusztákról, az egykori uradalmakról, amelyet könyv alakban is megjelentettek *Dunántúli történetek* címmel 1976-ban (szerzői: Pölöskei Ferenc és Takács Ferenc). A kötetben szereplő témák és helyszínek, majorok, puszták, s azok lakói többen az én személyes ismerőseim, mi több, rokonaim. Joggal vetődhet föl a kérdés, vajon mit lehet még megírni ezek után a majorokról, pusztákról, most, a 21. század eleji Magyarországon. Megkíséreljük menteni azt, ami még menthető: Ha már számos major épületeit erőszakkal eltüntették a dózerok és a könyörtelen Idő, akkor nem marad más, csak a majorok nevét és a dűlőket, hegyeket, völgyeket, folyókat, vizeket vallathatjuk, immár nyelvileg, stílusosan, hangtani és egyéb szempontokból. S megfordítva vizsgálódásaink irányát: az összes kézikönyv a falvak felől közelített, s csak mellékesen foglalkozott az adott település környéki majorokkal, pusztákkal. Ezért mi elsődlegesen a majorokkal foglalkozunk, s csak azokkal a falvakkal, és csak annyira, amennyire a majoriak számára fontosak voltak. Miért? Talán mert a „majoriak”, „pusztaiak” (s ha igazán bántani, sérteni akartak, akkor leginkább azt mondták: „tanyasiak”) folyamatosan részesültek mellőzésben, elhallgatásban, lekezelésben, lenézésben, lesajnálásban, kigúnyolásban... S mi volt erre a majoriak válasza? Szégyen, sértettség, állandó kisebbségi érzés, kishitűség és dac. Habár a majori népet is megillette volna a valódi anyagi kárpótlás is (amely azonban nemhogy velük, de a falusi néppel, mi több, az ország népével sem igazán történt meg, mint tudjuk), legalább erkölcsi, lelki, érzelmi jóvátételre joggal tarthat igényt...

Ezért tehát hadd illesse meg az én szerencsétlen, jobb sorsra érdemes majori népemet legalább az érzelmi-nyelvi „kárpótlás”, ami – legalábbis anyagi értelemben – semmibe nem kerül. Először is gyűjtsük össze a még létező és a már nem is létező majorok neveit, írjuk le, hogy legalább láthassa mindenki, majoriak és nem-majoriak egyaránt azt, hogy egyáltalán léteztek valaha és még ma is léteznek ezek a pusztulásra ítélt majorok, ahol emberek születtek, robotoltak, küzdöttek, örültek és bánkódtak, egyszerűen éltek és haltak, ugyanúgy, mint bárhol másutt, falvakban vagy városokban. És ezzel is hozzájáruljunk többszáz ezer (az összmagyar-ságot tekintve milliós lélekszámú) honfitársunk történeti, sorsbeli és kulturális önazonosságának megőrzéséhez és átörökítéséhez. S ha a többségi társadalom nem képes, nem tud, nem akar ebben segíteni, akkor mi magunk, egykori és mai majoriak vigasztaljuk saját magunkat, emeljük föl szívünket, lelkünket.

Ezt először is el kell határoznunk, utána meg kell fogalmaznunk, végül pedig tettekre kell váltanunk! A majorjaink, pusztáink nevét is, de a dűlőket („düllőket”), legelőket („legelőket”), réteket („ríteket”), árkokat, bokrokat, kastélyokat, („kastélyokat”), malmokat, folyóinkat, vizeinket, erdeinket, mezeinket, mindent nyelvjárási változatban is megőrköztünk. Így lesz a lelki haza valódi Hazává azok számára a kisemizettek számára, akik már nem azon keseregnek, hogy mit nem kaptak meg a Sorstól, hanem azon igyekeznek, hogy mit tudnak tenni Szülőföldjük, a Haza javára. Az emberiség kultúrtörténete során minden népnek, közösségnek kialakultak a nemzeti, kulturális, hitbeli, történeti „szent helyei”, melyek önazonosságuk féltve őrzött szimbólumai is egyben. Kezdetben egy forrás, egy évszázados fa, egy jellegzetes szikla lett szentélyé, végül egész városok lettek a népek szent városaivá, sorsfordító csaták színhelye, a népeket a sötétségből a fénybe vezető vátesz költők szülőháza lett zarándokhelyé. Ezek a szent helyek egyre inkább összekötik és nem pedig elválasztják a legkülönbözőbb embereket.

Nekünk, magyaroknak is vannak szent helyeink Magna Hungáriától Levédián, Etelközön és Vereckén át a Kárpát-medencéig, a Pannóniai Szent Márton-hegyétől a székelyföldi Csíksomlyóig. Az én szobám falán, noha bakonyalji vagyok, Édesapám Kisdémpusztán készült lovas fényképe mellett Erdély és Csíksomlyó látható (miközben egész családommal, rokonságommal együtt hívő lutheránusok vagyunk). Fordítva persze nehezen tudnám elképzelni, vagyis hogy Erdélyben valaki mondjuk

a Bakonyaljára mint „Szent Helyre” tekintene. Bár Ady verse (*Páris, az én Bakonyom*) mintha árnyalná ezt a képet valamelyest.

Nekem személy szerint természetesen Szent Hely Erdély is, de a szülőmajorom (Kisdém) és a felnevelő majorom (Járóháza) mellett a Bakonyalja összes majorja és pusztája a szívem csücske. S lám, milyen a sors! Már a hetvenes évek elején a majorok világából rögtön a fővárosba kerültem egyetemre, és mit tesz Isten, a város közepén egy másik „major”, a Városmajor mellett laktam a Vérmezőn, mely valamikor szintén major volt.

Majorok, puszták, tanyák

Azelőtt se volt könnyű eligazodni, hát még ma. Mit is jelentenek ezek a szavak, fogalmak, mi a hasonlóság és mi a különbség közöttük? Nézzük meg először, mit is ír az értelmező szótár például a *majorokról*:

1. Főnév (latin, német): a határban lévő gazdaság, mezőgazdasági üzemeység.
2. Főnév (katonai, elavult, nemzetközi: spanyol): őrnagy.

A *pusztákról* már jóval árnyaltabban, részletesebben fogalmaz a szótár:

1. Főnév: megműveletlen füves nagy síkság, kopár, lakatlan síkság.
Kiveszőben: nagybirtokon, helységtől távolabbi, kisebb mezőgazdasági üzemeység, település, központ.
2. Melléknév: amiről hiányzik mindaz, ami ott szokott lenni (föld, ház stb.).
Nyomósító szóként: semmi egyéb, mint...
Pusztaiak: a pusztán lakó uradalmi cselédek.
Pusztázó: pusztán élő, illetve a pusztákat járó betyár.
Történelmi főnév: megyei csendbiztos, pandúr.

A *tanyákról* is sok mindent megtudunk:

1. Főnév: alföldi község, mezőváros határában lakóházból és gazdasági épületekből álló kis gazdasági település; táj: préház.
2. Ideiglenes szállás, pásztorok tanyája, valakinek szokásos tartózkodási- vagy találkozó-helye.
Tanyabokor, bokortanya, tanyacsoport stb.: közeli tanyák összetartozó csoportja.
Tanyafalu: ritka főnév, szétszórtan, tanyaszerűen települt falu.
Tanyai: melléknév, tanyán, a tanyavilágban élő, onnan való, arra jellemző (főnév): tanyai ember, tanyás, tanyasi...

A majorokkal, pusztákkal kapcsolatban együtt emlegetni a tanya, tanyasi, tanyai szavakat, jelzőket azért zavarba ejtő, mert megtevesztő is lehet, ugyanis nem mindegy, hogy ki és mikor használja az előbbi kifejezéseket. Valójában a nem tanyaiak részéről ez bántás, vagy legalábbis a majoriak annak érzik, ha meg viszont a majoriak használják, azt részben öniróniaként értelmezzik, „puritánságból”, illetve hogy megelőzzenek vele másokat, mert ha ők maguk mondják, az más, az nem fáj úgy, mint mikor mástól hallják ugyanezt.

Határozzuk meg hát a lehető legpontosabban, mitől is major a major, pusztá a pusztá, mivel ezen meghatározással adós marad nem csak az értelmező szótár, hanem a többi kézikönyv is. A *major* és a *pusztá* kifejezések régebben és ma is a legkülönbözőbb jelentéssel, nem igazán követhető logika szerint használatosak. Azt állapíthatjuk meg, hogy a két kifejezés nagyjából ugyanazt jelenti. De mit is?

A *tulajdonviszonyok* terén az urasági, uradalmi, majd az állami fennhatóságra utalnak. Tehát arra, hogy akik az adott majorokban vagy pusztákon laknak, nem tulajdonosai annak, amiben laknak. A régi világban előfordult az is, hogy az uraság maga is ott élt az adott majorban, együtt a cselédjeivel. Legfeljebb az uraság a kastélyban lakott, a cselédek meg a cselédházakban. A régi világ és az államosítás között volt néhány év átmenet, utána az állam lett a major tulajdonosa.

A majorban található építmények:

A: lakóépületek: kastély (kúria): az uraság lakta; intéző (ispán) háza, cselédházak (előtte, mögöttes kertek);

B: kiegészítő épületek: cseléd-ólak, kemencék, füstölők, „illemhelyek” stb.;

C: gazdasági épületek: istállók, tejházak, magtárak, raktárak, górék, pajták, jégverem stb.;

D: műhelyek, ipari létesítmények: malom, gatter (fűrészszüzem), kovácműhely, bognárműhely stb.;

E: ebédlő („kultur” is egyben);

F: iroda: külön, vagy a kastélyban;

G: egyházi-vallási építmények: kápolna, harangláb, temető (ritkán).

A majorokat, pusztákat sokféleképpen rendszerezhetjük (történetileg, földrajzilag, közigazgatásilag, gazdaságilag, tulajdonjogilag, funkciók szerint). Mi most ezen szempontokat megpróbáljuk úgy ötvözni, hogy az minél jobban szolgálja tényleges célnkat, azaz a nyelvi elemzést.

Vannak tehát az úgynevezett „major-majorok”, azaz a tényleges majorok (puszták), amelyek más

lakóhelyektől távolabb vannak, külön, az országúttól, műúttól többnyire távolabb, bekötőúttal megközelíthető helyen, s „természetesen” tábla sem jelzi a nevüket.

Továbbá nincsenek sem utcák, sem házszámok az adott majoron belül. Közigazgatásilag a majorok (puszták) mindig valami faluhoz, esetleg több faluhoz is tartoztak. (pl. Kisdém „keresztelésileg, malacpasszusilag” Bakonysághoz tartozott, jegyzőileg pedig Bakonyszentivánhoz; Kícseg ráadásul még bonyolultabb helyzetben volt, ugyanis a major egyik fele Csóthoz, másik fele Ugodhoz tartozott jegyzőileg). Némelyik majornak több függőségi viszonya is volt: adminisztratív, egészségügyi, oktatási, vallási, gazdasági, közlekedési stb. Ez pl. Kisdém esetében mindig más-más falut jelentett, Járóháza esetében azonban ugyanazt a falut, Csótót jelentette. Más dolog, hogy Járóháza a '70-es években „átvette a hatalmat” a környék szinte összes faluja fölött, ugyanis az ottani egykori uradalmi kastélyban szervezték meg a környék tsz-központjának irodáját. Tehát oda, a majorba volt kénytelen „elzarándokolni” minden olyan falusi ember, akinek a tsz-irodán akadt dolga.

Vannak aztán az úgynevezett „falu-majorok”, amelyek egy adott falu határán, vagy éppen a közepén épültek, esetleg egy kastély szomszédságában – a mindenkori uraságnak igénye és lehetősége szerint. Ezeknek vagy megmaradt a nevük az egyes falvakban (pl. Pettend Mihályházán, vagy Betlehem (!) Pápateszére), vagy semmilyen nevük nem maradt fenn, csak egyszerűen „a major”-ként emlegetik (pl. Csóton).

Vannak aztán még azok a bizonyos „város-majorok” is, amelyek nem csak Pápán (Pápa-Belső-major, azaz Vitmanmajor (?), Tangimajor stb.), a mi vidékünkön fordultak elő, hanem még Budapesten is találunk rá példát, ha figyelmesen lapozgatjuk a térképet. A legismertebb, természetesen, a budai Városmajor a budapesti majorok, puszták közül, de nem is hinné az ember, milyen sok van belőlük, amelyek persze már csak a nevükben őrzik önnön majorságukat vagy pusztaságukat. Ilyen például rögtön a Városmajor közelében található Pösingermajor a 11–12. kerület határán. Csepelen ott a Királymajor, sőt ilyen különleges dűlőnév is akad ugyanott: Nyughatatlan-dűlő, s a közelben van (ki hinné!) Gubacsipusztá. A 18. kerületben több major is van: Imremajor, Péterimajor, Belső-major (lásd Pápához hasonlóan!). A 23. kerületben két dűlő is említésre méltó: Lászlómajori-dűlő és Paraszt-dűlő. A 14. kerület a következő „nyelvi csemegéket” szolgáltatja: Újmajor (lásd Bakonyal-

ján: Újmajor, amelyik Kácség volt azelőtt), ugyanitt a közelben található Sikátorpuszta, talán csak véletlen névrokona a Bakonyalján, Veszprémvársány mellett található falunak, amelynek szomszédságában van Vecsenypusztá, az egykori Pápai Állami Gazdaság legszélső majorja, kb. 30–40 km-re Pápától Észak-Keletre. A gazdaság másik legtávolabbi pontja a Pápától kb. 30 km-re nyugatra található Bánhalma.

Különleges lehet még, hogy az én budapesti bolyongásaim során hogyan kopott le rólam (ha lekopott egyáltalán) a „major-billog”, mert a majorból (Járóházáról, Jároról) egyből a fővárosba kerültem, amit nem csak tábla jelzett a határán, hanem már volt utca, házszám, sőt még emelet is. Nézték is a majoriak, mikor a postás vitte haza a leveleket a majorba... Nagyon izgalmas és tanulságos, hogy albérlőként és diákként is Budapest legjobb helyein laktam, többek között az „ezerszer áldott” (Fejes Endre) nyolcadik kerületben, a nagyváros egyik legendás helyén, ahol gyermekkorom meghatározó olvasmány-élménye, *A Pál utcai fiúk* is játszódik. Az utóbbi évtizedekben Lágymányoson élek, amelynek nevét a nép többféleképpen magyarázza (éppen a mi házukban van a városrész helytörténeti múzeuma). Az egyik értelmezés szerint a „lágymány” jelentése: ’mocsaras, süppedékes terület’, a másik értelmezés szerint a német „Leutnant”, azaz ’hadnagy’ szót magyarították „Lágymány”-ra. Érdekes összecsengés ez a magyarítási szándék a szülőmajorom, Kisdém népének magyarításával, ahol a „Csikórejcsor”, a major talán legtalálékonyabb dűlő-elnevezése, mely a német „Reitschule”-ből (lovaskola) származik valószínűleg.

A pápavidéki nyelvjárás (Budapest, 1905) című dolgozatában Beke Ödön felsorol több tucat pusztát, majort, ami nagy kincs, mert ráadásul közli a nyelvjárási ejtémódot is. Össze gyűjtött még ezen felül számtalan földrajzi nevet, de csaknem kizárólag a falvak világából. Helyneveink vizsgálatát jómagam Veszprém megyére, a Pápai járásra korlátoztam (amely, mint tudjuk, időközben megszűnt létezni, bár mostanában mintha újra felfedeznék a szükségességét). A mi térségünk alapvető tájékozódási pontja a Bakony, a három folyó: a Gerence, kicsit távolabb a Marcal, illetve a Rába; a szomszédvár, Veszprém állandó riválisa a mi szegény, szeretett Pápánknak. A közeli nagyváros Győr; az elfogadott szomszéd kisvárosok, ahol már majdnem otthon érzi magát az ember: Zirc, a Bakony „fővárosa”, majd Sümeg a vára miatt, aztán Cel, Kisbér, talán még Bábolna... A Bakonyalja nekem a Pápa – Lovászpátona – Veszprémvársány – Ba-

konybél – Ugod közötti, kb. 30–40 km-es térséget jelenti, mivel itt születtem, itt nőttek fel, ide köt ez az ezer érzelmi szál. Bármikor, bárhová vettem is a sors, ezen a tájon, ebben a térségben éreztem azt, hogy, na, itthon vagyok, ez a hazám. Itt azért álljunk meg egy pillanatra, ugyanis Pápa városa, illetve a fent nevezett környékbeli falvak valóban az én szűkebb hazámat, s annak határait jelentik, de a magamfajta majori gyerek annakidején, s még azóta is, 30–40 év múltán is a „saját” majorjában tudott igazán fellélegezni. Mint minden majori gyerek, így én is, tudtunk ugyan a környékbeli falvakról ezt-azt, de sokkal biztosabban, otthonosabban mozogtunk a „saját” világunkban.

Tisztában voltunk, persze, hogy tisztában voltunk azzal, hogy ott, a majorban és a környékén semmi de semmi nem a miénk. Azelőtt a „zuraké”, azután meg a „zálamé”, a „naffejúké”, szokta mondogatni Idesanyám. Ezen a helyzeten az se sokat változtatott, hogy az egykori uradalmi cselédek 1945, azaz a „bevonulás” után néhány évig elvileg a „maguk urai” lehettek, boldogult, ki hogyan tudott, de aztán az elvtársak úgy döntöttek, jobb, ha az „állami akolba terelik a nyáját”. Tehát, mintha mi sem változott volna: a „zurak” után a „zálam” lett a gazda. Az egykori uradalmi cselédek gyakorlatilag állami cselédekké lettek. Igen ám, de mégiscsak volt egy hatalmas különbség: a régi urak eltűntek, s közben az egész országot tette a kommunista-bolsevik rendszer cselédjé. S ezért a majoriak cselédi múltja s jelene egy kicsit más helyzetet teremtett, minden bonyolultabbá vált. S ebben a bonyolultabb világban alakultak, formálódtak a mi érzelmeink, ismereteink a szűkebb-tágabb hazánkról, a tájról, ahol éltük az életünket. Vegyük hát sorra egy egykori majori gyerek szemével, hogyan is sikerült birtokba vennünk a tájat, a mi szerelmetes majori világunkat.

Igaz, hogy mindössze két majorban éltem egészen húszéves koromig, de így vagy úgy egy majori gyerek, tehát én is, sokkal több majort megismertem egészen közelről is. Az én első majorom, szülőmajorom: Kisdém, Kisdémmajor, Kisdémpusztá, vagy ahogy mi egymás között emlegettük: Kizsdím. Igaz ugyan, hogy hivatalosan nekem mindig Bakonyságot kell beírnom a születési hely rovatba, de csak azért, mert mikor én megszülettem, 1954. szeptember 20-án, akkor úgymond „tanácsilag” oda tartoztunk.

A mi családunknak ebben már nagy gyakorlata volt, merthogy mindegyikünk máshol született, mint ahol valójában: Apám Malomsok, pontosabban Újmalomsok helyett Ponyvádán, avagy

Ponyvápusztán, Ponyvámajorban, pontosabban Alsóponyvádon, még pontosabban: „Aasóponyvádon”. Édesanyám, illetve ahogy én a leginkább szerettem, s szeretem még ma is szólítani, emlegetni: Idesanyám születési helyét se egyszerű ám meghatározni. Nagygyimót, ez a helyesírási „beugratókban” gyakran szereplő falu lenne a „szülőfaluja”, de természetesen Pusztagyimót, mégpedig Felsőmajor, avagy „Főső” az Ő igazi fészke. Külön érdekesség, hogy Ponyvádon is volt Alsó / „Aasó” / és Felső / „Főső”, de ott Felső volt az erősebb. Ott volt minden: a Kastély (sőt: KASTÉLY), annyira pazar, mutatós épület volt, aztán a szeszgyár, sőt az iskola is. Köszönhető volt mindez Szold Mánónak, a major s az egész környék felvirágoztatójának, aki zsidó származása ellenére már nem csak bérlőként, hanem tulajdonosként gazdálkodhatott mindaddig, amíg az üldöztetés miatt már nem tehetette. Egykori cselédei mindig szeretettel emlegették a nevét. A történészek szerint Ponyvád, ez a puritán hangzású puszta – lám, micsoda alliteráció –, szóval, Ponyvád sokkal régebbi, mint Ó- és Újmalomsok együttvéve. Nesze neked, büszke Malomsok! Hoppá, hoppá, Malomsok, na nézd csak! A név kötelez. Malomsok neve nyilvánvalóan abból a tényből következik, hogy azon a környéken sok malom volt. Igaz, hogy csak papíron született az Apám Malomsokon, de tény, hogy húszéves korában kocsis lett, mégpedig „mónárkocsis”. Pápán és környékén járta a falvakat, majorokat, pusztákat, és gyűjtötte az „öletni” (örletni) valót a Hatkerekű”, a „Pappiros”, a „Vizvader” és egyéb malmok részére. Sokkal később tudtam meg, mit is jelent ez a tevékenység: „csuvarózás”. A pápateséri molnárok emlegették a saját szállítóikat így, mármint „csuvarózásnak” az „öletnivaló” gyűjtését... Később öngúnyjal tették hozzá, hogy ez már inkább koldulás volt – az erős konkurenciaharc miatt. Sok malom nem bírta a versenyt, s tönkrement. Apám is sokat mesélt arról, mennyire kellett „ügyeskednie” a „mónárnak”, meg a kocsisának is a kuncsaftokért. Az Apám az alig egy év alatt, amíg a pápai malmoknak dolgozott, megismerte a környéket, mint a tenyerét...

Az már aztán a történelem, a sors tragikus finitora, hogy szegény Ponyvád, Apám szülőmajorja, „Aasóstú Fősőség” úgy járt, mint a nagy Karthágó: földig lerombolták a gigantomániás téesz-tobzódások idején némely zseb-diktátorok utasítására, s állítólag melioráció címen még sóval is behintették a helyét... Biztos, ami biztos! Történhetett ezen majorrombolás nagyjából az idő tájt, úgy a nyolcvanas évek vége felé, amikor hatalmas tömegek tüntet-

tek, köztük én is Ceaușescu erdélyi falurombolása ellen, s nem vettük észre (nem mertük, nem akartuk? észrevenni), hogy mi történik közben itthon, a szemünk láttára. Szégyen, szégyen, szégyen, mert hiszen nemcsak az elnéptelenedő, elsorvadó, elsorvasztott, lerombolt erdélyi és más határon túli, hanem kis-magyarországi falvaink, sőt majorjaink, malmaink, kápolnáink, temetőink, bakterházaink, laktanyáink, minden értékünk, a mi szűkebb Hazánk sorsáért is kellett volna és kellene (mert még mindig van miért) könnyeznünk, de főleg tiltakoznunk, szót emelnünk, és főleg segítenünk.

Amúgy szegény, jobb sorsra érdemes majorjaink másik neve, a *puszta* kettős értelemben is megjelenik. Idesanyám szülőmajorjával, Pusztagyimóttal kapcsolatban úgy, hogy egyrészt eleve benne volt a nevében, hogy megkülönböztessék a szomszédos, hasonló nevű Nagygyimóttól, meg egyre inkább „pusztaság” értelemben is, amivé lassan válik. Pusztagyimót „Fősőmajorban” Idesanyámék „folosós házának”, a szülőházának már szinte nyoma sincs, egyéb épületeknek se nagyon. „Aasómajor” jelenlegi gazdái még állítólag tartják a frontot. Egyébként azelőtt állandóan rivalizált (ujjaskodott, csipkelődött) egymással a két major: „Aasón vót kastí – Fősőn nem vót”. „Fősőn vót iskola – Aasón nem vót”. „Aasón vót vasutállomás – Fősőn nem vót”. „Fősőn vót fojó – Aasón nem vót”. Aasón nammaktár vót – Fősőn nem vót” Fősőn vótak szíp lejának – Aasón nem vótak”. Így ment ez a nemes vetélkedés a két ikermajor között, mert amúgy csak egy dobásnyira voltak ám egymástól.

A legcifrább helyzetben azonban a majorok között kétségkívül Kicség lehetett, mert annak még a nevét is elvették! Na de hogyan történhetett ez meg a mi szegény Kicségünkkel? Talán valamikor a huszadik század 30-as éveiben felújították a major, s akkor fedezhette fel valaki, hogy ennek a szegény majornak illő volna valami új nevet találni, s így találhattak rá bizonyára a „fantáziaadás” névre: „Újmajor”. Befolyásolhatta a névváltoztatást az a legenda is, miszerint állítólag onnan kaphatta a régi, Kicség nevét a major, hogy valamikor maga a nagy Napóleon, a híres hadvezér is „kicsésgibe” esett, amikor meglátta, hogyan mentek a magyar „huszárok előre”, ebből lett, ugye Huszárokelőrepusztá (Huszári). Franciavágás (közismertebb nevén Francia) neve pedig annak az emléket őrzi, mikor a magyar vitézek csakugyan le is vágták a franciákat. Ennek a „csúnya mészárlásnak” az emlékét már csak azért sem gondolták helyénvalónak akár még egy szerény, szegény kis mezítlábas majornak a nevében is megőrizni, mert mi igekez-

tünk mindig tekintettel lenni a szomszéd népek „érzékenységére”, még Trianon után is, hát még a „nagy” francia nép érzékenységére, akiknek jórészt köszönhetjük a történelmi Magyarország szétदारabolását.

Ha létezne valami „Aranykönyv” a majorok-ról, akkor abban bizonyára az „elitbe” kerülhetne Franciavágás (Kisdém, Hathalom, Ihászi mellé). Van egy óriási történet, amit már számtalanszor visszahallott az ember, mégpedig gróf Esterházy Pálról, aki Párizsban járva egy nagy lóversenyen meg akarta venni a győztes lovat. A ló tulajdonosa csak foghegyről vetette oda a grófnak: „Nincs egy magyar arisztokratának annyi pénze, hogy ezt a lovat megvegye!” – Erre a gróf elővette a revolverét, s ott rögtön agyonlőtte a méregdrága győztes versenylovat. Mesélték a régi öregek, miszerint évekig hordták a fát a Bakonyból a franciáknak azért, hogy törlesszék vele a versenyló árát. Nem akárki volt ez a híres gróf: GEP, ez a monogram látható rengeteg egykori uradalmi épületen (magtárakon, istállókon, de kastélyokon is), sőt a régi téglákba is bevették ezt a jelet. Tehát akik a régi uradalmi épületek bontott tégláiból építkeztek, azok bizony gróf Esterházy Pál tégláiból építkeztek. Pápán és környékén minden az Esterházyakról szól, minden valamilyen kapcsolatban van velük...

Igaz, sovány vigasz, de azért mégiscsak szerény gyógyír a „mi szegín majorgyaink” miatti nagy-nagy bánatunkra, hogy az elhagyott, elpusztult, elpusztított, eldőzerolt, szerencsétlen majorok népe, mintha valami hatalmas, láthatatlan mágnes gyűjtötte volna őket össze, valami csoda folytán, ha bekerül egy faluba, akkor úgy alakul, hogy egy utcába, egymás mellé építkeznek vagy vesznek házat, s rejtélyes módon szinte újjávarázsolódik a már-már eltűntnek vélt major a szomszéd vagy közeli falukban: Csóton, Ugodban, Teszéken, de már hallani, hogy Pápán is, főleg a Tókertben, s akár ki is lehetne írni, mondjuk azt, hogy „Járóháza (utca?)”, „Kícseg”, „Diós”, „Kisdém”, „Ponyvád” stb... lenne mit, bőven! Az persze már más dolog, hogy az egykori majoriak mennyire szeretnék „nagydobra verni” a talán nem is annyira hű, de „befogadó” faluban (városban talán még kevésbé, lásd „tanyasítás, mucaizás”...), hogy ott afféle „gyűtmentek” laknak... Az előbbieket igazolására szolgálhat a tavalyelőtti negyvenéves (Te jó Isten!) általános iskolai osztálytalálkozónk, ahol a negyvenfős osztályunkból alig néhányan mondhatták magukat „virtigli”, igazi falusiaknak, hiszen aki a szomszéd sváb faluból vagy Járóról, a majorból (!) járt be, az eleve nem csóti, ha meg ott is lakott a

faluban, akkor meg lehet, hogy „gípállomási lakótelepi” (akik közül volt, aki nem is „beszíte” a mi nyelvjárásunkat...), esetleg „csóti majori” (hop-pál), vagy ne adj’ isten! cigány... (Ajajaj! Talán nem véletlen, hogy egyikük se jött el az utóbbiak közül...). Végül persze kiderült, azok se „igazi” csótiak, akik ugyan a faluban laknak, de valami másik faluban, urambocsá’ majorban születtek, s utána „keverettek” Csótra, tehát azok is „gyűtmentek”... Na szóval nem is olyan egyszerű azt eldönteni, ki „hávaló”.

Köztudott, hogy a falusi ember azelőtt ott élte le az életét, ahol megszületett, s minden baj, nyomorúság, hányattatás ellenére mégiscsak volt valami biztos pont az életében: a szülői ház. Akármilyen egyszerű, szegényes, de azé, aki ott született, s addig maradt ott, ameddig akart, semmiféle uraság, hatóság nem szólhatott bele abba. Nem így a majori nép! Akár a „rígi” világban, akár a „bevonulás” után, a „közösben”, mások rendelkeztek felette... Bár, akadtak olyan családok, amelyek meg tudtak maradni egy majorban hosszú évekig (pl. Idesanyámék, akik mindössze két majorban laktak gyerekkorukban: Pusztagyimóton 10–15 évig, utána meg Kícsegen is nagyjából ugyanannyit), más családok meg évente költözködtek (pl. Apámék, akik aztán bejárták rendszeren a Pápa környéki majorokat Ponyvadtól Csikvándon, Asszonyfán, Szelmezőn, Sósosztán, Dióson, Kisdémen, Hathalmon, Borsosgyőrön keresztül Kícsegig...). Voltak úgynevezett „rendesebb” családok, meg olyanok is, akik miatt a falusiak idegenkedtek a majoriaktól, sőt, le is nézték őket, de azokkal a „rendesebb” majoriak se nagyon voltak „összemelegedve”, néha ugyanolyan „szent borzalommal” beszéltek róluk, mint akármelyik falusi...

Bakonyalji puszták, majorok a 20. század elején

Az alábbi listák Beke Ödön gyűjtéséből származnak (lásd „A pápavidéki nyelvjárás, Budapest, 1905., a Szókincs és néprajzi hagyományok című fejezet egyik alfejezetét).

1. *Puszták, majorok*

1. Agyi m.,
2. Ant^uó^uó,
3. Arda,
4. Ásoki m.,
5. Attya,
6. Bánd (hiv. neve Bánhalma),
7. Becse,
8. Bodi m.,
9. Böröll^uó,

10. Cuha p.,
11. Csögi p.,
12. Csűr,
13. Div^uós,
14. Dörzemiⁿ,
15. El^üőhég,
16. Emilházo,
17. Farkazsd,
18. Fiszt^uó (Füztó),
19. Franciavágás,
20. Gerence,
21. Gërencs^ér,
22. Gic,
23. G^uór^é,
24. Gyula p.,
25. Hathalom,
26. Hidegv^üögy (v. Törökjárás),
27. H^üódoska,
28. Huszárokel^üő,
29. Ig^uó (Igal),
30. Ihászi,
31. Ilka p.,
32. Inka,
33. István major,
34. Izsuo (Izsal),
35. János major,
36. Járif^üöd,
37. Jár^uóházo,
38. Kámond,
39. Kicség,
40. Kis-Borsosgy^üőr,
41. Lámpás,
42. Mátyusházo,
43. Mocsollai p.,
44. Nassziva m. (Nagy-Szilva),
45. Ötvös,
46. Pá(l)házo,
47. Pátelek,
48. Petend (Pettend),
49. Pink^uóc,
50. Pízés m.,
51. Podár (Kis és Öreg),
52. Ponyvád,
53. Potya,
54. Putri m.,
55. Ri^épás,
56. Rúzsza m.,
57. Sajg^üó m.,
58. Sávoli p.,
59. Simaházo,
60. Szégle,
61. Szërdaheli p., (Heiter m.),
62. Szuómavár (F^üös^üő, ^üÓs^üó),

63. Teke,
64. Tina,
65. Ujpuszta,
66. Vadkert,
67. Vicse,
68. Zsigaházo (hiv. Zsigmondháza),
69. Zsörkmajor.

Megjegyzés:

1. sajnálatos módon kimaradt néhány major Beke Ödön gyűjtéséből. Például: Asszonfa (Asszonyfa), Csárda, Kisacsád, Kistíma, Kizsdím (Kisdém), Pusztagyimót, Szímezző (Szélmező) stb.

2. A nyelvjárási illetve az irodalmi- köznyelvi ejtémód változatai nem mindig követhetőek (lásd: Járúóházo – hiányzik a „hivatalos” változat: Járúháza, Divuós – Diós).

3. Tanulságos, hogy Beke Ödön gyűjtése óta már a kettőshangzók (diftongusok) eltűntek, meghosszabbodtak, monoftongizálódtak (pl. Járúó – Járó, Divuós – Dijós).

2. Faluk

„Rövidítéseink a következők (a faluk neveit ide a nyelvjárás kiejtése szerint írom lehetőleg. A lakosság számát felekezetek szerint [az 1900. népszámlálás adatai] szintén nem árt közölni. Fontos ez különösen a nyelvjárás határainál, s megérteti, mért esik a határon kívül a kath. Vaszar és Marcaltó, míg a több mint 2/3 részében protestáns Takácsi ide tartozik.”

1. A: Acsád (638; k. 118, r. 293, e. 225). – Nagycacsád (~800)
2. Al: N. Aláson (996 ev., 50 k.) – Nagyaláson
3. B: B^ékás (408; 286 k., 113 e., 9 r.). – Békás (234)
4. BGY.: Borsós-Gy^üőr (390; 171 k., 171 r., 44 e.). – Borsosgyőr = Pápa
5. BS.: Bakoⁿság (405; 391 k., 12 e.). – Bakonyság (106)
6. BT.: Bakon-Tamási (1030; 275 k., 726 e.). Bakonytamási (730)
7. Cs.: Cs^üt (1393; 1161 k., 219 e.). – Csót (1100)
8. Da.: Dabrony (750; fele k., fele e.). – Dabrony
9. Dá.: Dáko (807; k. 261, r. 514, e. 76). – Dáka (627)
10. De.: Deréske (449; k. 241, r. 173, e. 42). – Pápa-dereske (250)
11. Ge.: Gecse (855; k. 419, e. 414). – Gecse (500)
12. Gi.: Gergöli (438; k. 81, e. 323, r. 20). – Marcalgergelyi (480)
13. Gö.: Görzsoⁿ (954; k. 160, r. 648, e. 122). – Nemesgörzsöny (~1000)
14. Gy.: Gyim^üt (1125; k. 671, r. 170, e. 261). – Nagygyimót (660)

15. HB.: Homok-Bödöge (1195; k. 475, r. 286, e. 439). – Homokbödöge (750)
16. K.: Kup (984; k. 577, r. 324, e. 31). – Kup (490)
17. L.: Kéttornyú-Lak, hajdan Sáros-Lak (619; k. 337, r. 330). – Kéttornyúlak = Pápa
18. LP.: Lovász-Patona (2295; k. 1212, r. 35, e. 1011). – Lovászpátona (1400)
19. Mh.: Miháházo (1192; k. 251, r. 553, e. 406). – Mihályháza (850)
20. Ml.: Mezz^olak (1293; k. 318, r. 810, e. 200). – Mezőlak (1800)
21. Mt.: Marc^otűt (1343; k. 1169, r.29, e. 105). – Marcaltő (900)
22. N.: N^oráp (559; k.383, r. 157). – Nóráp (300)
23. ND.: N-Dím (947; k. 646, e. 230). – Nagydém (450)
24. Ny.: Nyárád (1350, k. 518, r. 760, e. 53). – Nyárád (1000)
25. P.: Pápo, hajdan Ujlak (17426; k. 10481, r.2155, e. 1564. izr^o. 3238). – Pápa (33181)
26. PK.: Pápo-Kovácsi, azelőtt K^ocsi (837, k. 663, r. 157). – Pápakovácsi (~620)
27. PT.: P.-Tészér (1640; k. 1571, e. 29). – Pápateszér (1300)
28. S.: Salamon (914; k. 904). – Pápasalamon (400)
29. Sz.: Szal^ok (1090; k. 450, r. 273, e. 368). – Nemesszalók (800)
30. Ta.: Takácsi (1444; k. 389, r. 593, e. 454). – Takácsi (1000)
31. Te.: Magyar Tev^e, hiv. Adász-Tevel (1742; k. 204, r. 1169, e.32). – Adásztevel (900)
32. Tf.: Tapucafé (1465; k. 164, r. 1096, e. 176). – Tapolcafő = Pápa
33. U.: Ugod (2190; k. 2009, r. 23, e. 33). – Ugod (1600)
34. Vi.: Vinár (272; k. 230, e. 34). – Vinár (270)
35. Vn.: Vanyola (1219; k. 614, r. 31, e. 552). – Vanyola (700)
36. Vr.: Vaszar, régen Szenygyörgyfalú (1953; k. 1907, r. 14, e. 24) – Vaszar (1700)
- (37. Ph.: Pálháza puszta)

Megjegyzés:

1. Nem mindenhol írta le Beke Ödön az adott falu nevének köznyelvi változatát – utólag pótoltuk, illetve kiegészítettük a mai népességi adatokkal.
2. Pálháza puszta: Ph. „Kakukktojásnak” tűnik a 37. számú helységnév, mivel nem falu, hanem – mint a nevében is benne van – puszta. Továbbá semmiféle adatot nem közöl a lakosság összlétszámáról, sem vallási összetételéről. Zavarba ejtő a szerző eljárása, amely a puszták, majorok közül kizárólag Pálházát tüntette ki figyelmével, nem

tudni, mi okból. Az azonban látszik, hogy hadilábon állt Pálházával is, mert semmiféle adatot sem tudott beszerezni ezzel a pusztával kapcsolatban. Miért is nem gyűjtött semmiféle nyelvjárási adatot a pusztákon, majorokban? Talán azért, mert egyrészt rendkívül heterogén lehetett az uradalmak népessége, másrészt talán nemigen talált szöveteséget a nyelvjárási gyűjtéséhez sem az uraságok, sem az intézők, sem a cselédek körében.

3. Nemcsak a majorok, puszták, hanem a falvak nevéből is el-eltűntek a kettőshangzók az elmúlt száz évben (pl. Csuo^t – Csót, Gyimu^ot – Gyimót, Teszi^{ér} – Teszér).

Szívesen mellékelnék, mert tanulságos lenne, vajon száz év elteltével hogyan alakult a népesség vallási összetétele azon falvakban, amelyeket Beke Ödön annak idején bejárt. De mi ma legfeljebb a lélekszámukról találhatunk adatokat (már ahol találunk), a vallási összetételről alig. Ma már az a módi, hogy nem illik megkérdezni az emberek vallási hovatartozását, és főleg adatokat nem szokás közölni erről... A majorokról Beke Ödön idejében sem voltak igazán megbízható adatok, tehát a 20. század elején sem, de azóta sem javult e tekintetben a helyzet. Ahogy a falvak között is óriási különbségek voltak, úgy a majorok, puszták között is természetesen, akár a birtok nagyságát, akár a népesség számát illetően, akár egyéb más tekintetben is. Arról nem is beszélve, hogy falvaink körül is csapkodott a villám, azaz erősen megfogyatkozott a lélekszámuk, sőt a pápai járásban is elmondhatjuk: akad egy faluszerű település (Zsörk, Beke Ödön idejében még Zsörkmajor), amely település nagyjából úgy járt, mint az ország ismertségre szert tevő Gyűrűfű, azaz teljesen elnéptelenedett. A majorokkal, pusztákkal kapcsolatban azonban sokkal tragikusabb, már-már nem túlzás azt mondani, hogy sokkal brutálisabb a helyzet, ugyanis több olyan major is eltűnt, elpusztult, egyszerűen eldőzerolták, amely alkalmasint nagy történelmi műltra tekinthetett vissza, óriási építészeti értékeket képviselt, nem is beszélve arról, hogy ott valaha emberek éltek az életüket, dolgoztak, robotoltak inuk szakadtáig – az egykori uradalmi cselédek ugyanúgy, mint a később létrejövő állami gazdaságok dolgozói. Ezen majorok közül, amelyek időközben eltűntek, csak néhány példa: Ponyvád, Pusztagyimót-Fölsőmajor, Fölső-Szalnavár, Diós, Kistíma, Kisacsád, Szélmező, Asszonyfa. Némelyik teljesen eltűnt, némelyiknek egy-egy épülete maradt, vagy csak a romjai, egy-egy kőbor gyümölcsfa, néhány árok, híd.

Más tekintetben is nagy változások történtek az elmúlt száz évben. Az egykori vármegye megyére változott, de a területe is módosult, több falut ide-oda csatoltak a mi Veszprém megyénkől Győr-Moson-Sopron, illetve Zala megyéhez. A járásokat megszüntették (!), később ugyanezen járásokat átkeresztelték kistérségekre, amelyek nagyjából lefedték a járásokat. Újabban hallani, hogy tervezik a járások visszaállítását, Budapesten, 1987-ben jelent meg ez a kiadvány: *Veszprém megye földrajzi nevei II. A Pápai járás* (szerk. Balogh Lajos és Ördög Ferenc). Óriási jelentőségű, mert végre hozzáférhetővé váltak nem csak a helynevek, településnevek, hanem minden más egyéb földrajzi név is. Tungli Gyula tanár úr vezetésével tanárok, diákok kitartó, lelkes csapata éveken keresztül faggatta egy-egy falu legtekintélyesebb, legtájékozottabb embereit az adott település és a környék helyneveiről. Köztük az én apámat, és más rokonaimat is. Ebbe a gyűjteménybe ugyan bekerültek a majorok, puszták is, de „természetesen” (!) nem ám saját jogon szerepeltek itt, hanem mindig egyik vagy a másik falunak valamilyen tartozékaként, mellékesen.

Az előbbiekből az következett, hogy szerencsés esetben sikerült olyan embert találniuk a kérdezőknek, akiknek volt közüik is az adott majorokhoz, pusztákhoz, alkalmasint ők maguk is laktak egy vagy több majorban, tehát ismerték őket, mint a tenyerüket. Ám ha nem sikerült igazán felkészült, tájékozott, jó szándékú, jóindulatú adatközlőt találni, akkor a majorokkal kapcsolatos információk rendkívül hézagosra sikeredtek. A földrajzi nevek gyűjteménye minden gyarlósága ellenére is korszakos jelentőségű kiadvány. Csak a legklasszikusabb remekművekkel lehet egy napon emlegetnünk.

Ha az ember elkezd lapozgatni, és van hozzá elég türelme, ereje, kedve, hogy beleássa magát a legkülönbözőbb helynevek, „düllők”, hegyek, völgyek, vizek dzsungelébe, egyszer csak olyan érzése támad, mintha egy nagy katedrálisban a Bibliát lapozgatná... De eszébe jut az embernek akár Fazekas Mihály *Lúdas Matyjája*, Petőfi János *vitéze*, vagy akár Arany *Toldija* is. A nyelv csodái, gyöngyszemei úgy ragyognak, akár a népdalok, egyik a

másik után, végtelen, megunthatlan bőségben. De nem csak az egyes szavak, kifejezések ragyognak, hanem van a szavaknak valami különös, furcsa zenéjük, dallamuk, ritmusuk is, amely az ember fülének olyan, mint a muzikaszó. Nekünk, majoriaknak talán ezek a szavak, nevek jelentik igazán a hazánkat, az otthonunkat, mert ezek segítségével úgy érezhetjük, hogy otthon vagyunk, hogy megérkeztünk, még akkor is, ha már annak a helynek, ahol mi, vagy valamelyik elődünk, ősünk született, már talán a nyomát sem találjuk.

Felhasznált irodalom

- Veszprém megye földrajzi nevei, II. A Pápai járás* (Közzétette: Tungli Gyula) (1987)
- Veszprém megyei helytörténeti lexikon* (Ila Bálint – Kovácsics József) (1964)
- Magyarország régészeti topográfiaja, Veszprém megye* (Pápai és Zirci járás) (1972)
- Veress D. Csaba: *Száz magyar falu: Ugod* (é.n.)
- Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (1980)
- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára* (1851)
- Beke Ödön: *A pápavidéki nyelvjárás* (1905)
- Tatay Sándor: *Bakonyi krónika* (1985)
- Tatay Sándor: *Szülőföldem, a Bakony* (é.n.)
- Pölöskei Ferenc – Takács Ferenc: *Dunántúli történetek* (1976)
- Rácz István: *Adatok a csóti hadifogolytábor történetéhez* (1973)
- Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936)
- Varga Dávid: *Mai puszták népe* (1991)
- Sánta Ferenc: *Húsz óra* (1965)
- Fábrí Zoltán: *Húsz óra* (film) (1965)
- H. Szabó Lajos: *Szülőföldünk, Malomsok* (2000)
- H. Szabó Lajos: *Kossuth emlékek Veszprém megyében* (1997)
- Dr. Tóth József: *Kossuth Lajos nyomában hazai és külföldi tájakon* (2002)
- Ágh István: *Rókacsárda* (1993)
- Molnár Gábor: *A Bakonytól Amazóniáig* (1978)
- Lenhardtne Bertalan Emma: *Évtizedek sodrásában* (2003)
- Fekete István: *Zsellérek* (2002)
- Fekete István: *Hajnal Badányban* (1968)
- Kerecsényi Zoltán: *Pápai Jókai zsebkönyve* (2009)
- Huszár János (szerk.): *A pápai Jókai-kör múltja és jelene* (2003)